

— ԱՐԳԱՐ ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆ

Արգար Յովհաննիսեանն այն հազուագիւտ հայ գործիչներից էր, որոնց կորուստը ընդհանուրի կորուստն է: Իբրև անհատ նա այնպիսիներից էր, որի մահը զգալի կը լինէր հայ հասարակութիւնից անհամեմատ բազմաթիւ և անհամեմատ բարձր կուլտուրական հասարակութեան համար:

Ներկայ տողերը գրոււմ են շտապ, կորստի թարմ տպաւորութեան տակ: Այսօր մենք չենք խոստանում մեր ընթերցողին տալ տաղանդաւոր խմբագրի, փալլուն հոգեւորի և բազմակողմանի հասարակական գործչի լիակատար կենդանագիրը: Մտադիր չենք մանաւանդ քննադատութեան բովով անցկացնել նրա գործունէութիւնը: Երբ դեռ հանգուցեալի մերձաւորների արցունքները չեն դադարել, երբ դեռ նրա գերեզմանի վրայ հանգչող պսակների տերևները չեն թառամել, կարելի է միթէ սառն հոգով և անկողմնապահ քննադատել հայ գործչի երեսուն տարուայ ընթացքում արածները: Ժամանակին մենք ևս հանգուցեալի դրական կողմերի հետ մատնացոյց կանենք եւ բացասական կողմերը: Բայց այսօր դեռ վաղաժամ է: Հայ հասարակութիւնը դեռ ծանօթ չէ իւր շնորհալի զաւակի բազմակողմանի գործունէութեան հետ:

Այդ գործունէութեան ընդհանուր և անպաճոյճ պատկերն է, որ ուղղում ենք այս յօդուածով ներկայացնել «Լումայ»-ի ընթերցողներին: Մենք կը թուենք Արգար Յովհաննիսեանի արածները և այս հասարակ

ցուցակագիրն անգամ, կարծում ենք, բաւական կը լինի նոյն իսկ նրա թշնամիներին համոզելու, թէ որպիսի խոշոր գործչից զրկուեց հալ հասարակութիւնը: Թող ներկայ համառօտ կենսագրութիւնը ապագայ քննադատին ծառայի իբրեւ հում նիւթ նրա անկողմնապահ ուսումնասիրութեան համար: Աւելին ասելու յաւակնութիւնը առ այժմ չունինք:

Աբգար Յովհաննիսեանը, որ վախճանուեց ներկայ տարուայ Ապրիլի 15-ին Բաթումում և թաղուեց Թիֆլիսում նոյն ամսի 20-ին, ծնուել է 1849 թուականի Մայիսի 14 ին: Ասել է, նա մեռաւ իւր հասակի ալն ժամանակամիջոցում, երբ տղամարդի խելքի կորովը դեռ ընկճուած չի լինում և նրա բնաւորութիւնը լիովին կազմակերպուած է կեանքի երկարատե փորձառութիւնից:

Աբգար Յովհաննիսեանը ծնուել է Թիֆլիսում, բայց նրա ցեղը ծագումն է առել Հին-Ջուղայում: Հանգուցեալի հայրը իւր ժամանակին Թիֆլիսի նշանաւոր քաղաքացիներից մէկն էր, բժշկապետ Յարութիւն Յովհաննիսեանը: Մի շատ լուսամիտ և վերին աստիճանի զարգացած անձնաւորութիւն, որ Թիֆլիսում շատ ազդեցիկ անհատ էր: Խնքն ըստ ինքեան բժշկապետ Յարութիւն Յովհաննիսեանի կեանքը ներկայացնում է բաւական հետաքրքրական պատկեր, որ բնորոշում է հայի բնական ձիրքերն, աշխատասիրութիւնը և անհատական եռանդը՝ իւր համար կեանքի ասպարիզում ճանապարհ հարթելում:

Հին-Ջուղայի մի նահապետական, ոչ հարուստ և ոչ իւր ծագումով յայտնի ընտանիքի զաւակ Յարութիւնը ութ տարեկան հասակում իւր եղբոր Յակովբի ձեռքով բերւում է Հին-Մախիջլեան: Այդ Յակովբը ծառայում էր Շիրմազանեան եղբայրների առևտրական գործերում և յաճախ գնուր էր Ռուսաստան: Ըմբռնելով իւր

Արտսեր եղբօր բնական ընդունակութիւնները, Յակովբը նրան իւր հետ տանում է Մոսկուա և յանձնում Լազարեան ճեմարանին: Այստեղ Յարութիւնին չեն ընդունում տեղ չը լինելու պատճառով: Յակովբը երեխային թողնում է Մոսկուայում և ինքը գալիս է Կովկաս: Յարութիւնի մասին տեղեկութիւն են տալիս Լազարեանին, և սա հրամայում է ուսումնածարաւ մանկանը ընդունել ճեմարան:

Աւարտելով գիմնազիական կուրսը, Յարութիւնը փափագում է շարունակել ուսումը: Բայց այդ ժամանակ Լազարեան ճեմարանից համալսարան մտնելու համար հարկաւոր էին առանձին պատրաստութիւն, քըննութիւն և, վերջապէս, կապեր: Օգնութեան է հասնում ճեմարանի ուսուցիչ Գերմանացի Շլէյխերը, որ շատ սիրում էր Յարութիւնին: Լինելով անորդի, գերմանացին որդեգրում է Յարութիւնին, պարապում է հետը և տալիս համալսարան: Ամբողջ ուսանողութեան ժամանակ Յարութիւնը մնում է Շլէյխերի բարի ազդեցութեան տակ և նրա շնորհով է, որ հանգուցեալն այնպէս ազատ տիրում էր գերմաներէն լեզուին: Ապագայում Շլէյխերը ընկնում է չքաւորութեան մէջ և Յարութիւնը նրան օգնում է մինչև մահ:

1843 թուին Յարութիւնը բժշկի վկայականով տեղափոխում է Թիֆլիս և անմիջապէս նշանակւում է քաղաքային հիւանդանոցի բժիշկ (младший ординаторъ) և նոյն թուականին ամուսնանում է Եղիսաբէթ Ղուբալեանի հետ: 1857 թուին Յարութիւն Յովհաննիսեանը Պետերբուրգի բժշկական Ակադեմիայում տալիս է յաջողութեամբ բժշկապետի քննութիւն և վերադառնում է Թիֆլիս: Այս անգամ նա իւր գործունէութիւնը նուիրում է պետական պաշտօններին: Նա նշանակւում է Կովկասի բժշկական վարչութեան գլխաւորի պաշտօնափառար, միևնոյն ժամանակ, Կովկասի փոխարքայ Մեծ

իշխան Միխայիլ Նիկոլաեվիչն ընդունում է նրան իր մօտ անձնական բժշկի պաշտօնով: Մօտ տասնումէկ տարի ծառայելով այդ պաշտօններում, նա ծառայութիւնը թողնում է և սկսում է պարապել մասնաւոր բժշկութեամբ: 1886 թուին Յարութիւն Յովհաննիսեանը վախճանւում է և թաղւում Վերայի գերեզմանատանը:

Հանգուցեալ բժշկապետը, չը նայելով իր պատասխանատու պաշտօններին, իրան հեռու չէր պահում հասարակական գործունէութիւնից: Նա երկար ժամանակ եղել է Ներսիսեան դպրանոցի հոգաբարձու, բժիշկ, երեցփոխան Մողնու եկեղեցու: Նրա դռները բաց էին հասարակական գործիչների համար, որոնց օգնում իւր խորհուրդներով և կապերով: Նրա ամուսնու Նդիսաբէդի աջակցութեամբ և նախադաշութեամբ հիմնւում է Գալիսեան ուսումնարանը: Այդ կինը, որ յայտնի էր Թիֆլիսին իր բնական ընդունակութիւններով և աշխոյժ բնաւորութեամբ, մեծ ազդեցութիւն է ունեցել Աբգարի վրայ, որ յաճախ խոստովանում էր թէ իւր ազգային ուղղութիւնը պարտական է մօր ազդեցութեանը:

Բժշկապետ Յարութիւն Յովհաննիսեանը ազատ տիրում էր գրեթէ բոլոր եւրոպական լեզուներին: Հին լեզուները—յունարէն և լատիներէն նա գիտէր հիմնաւորապէս և ունի գրած մի ամբողջ դասախօսութիւն լատին լեզուով: Իւր ուղղութեամբ և ձգտումներով հանգուցեալը ևրոպացի էր: Ժիր և վառվռուն մարդ էր, որ իր խրոխտութեամբ և համարձակութեամբ գիտէր երկիւղ ներշնչել թշնամիներին և յարգանք բարեկամներին:

Յայտնի բան է, որ մի այդպիսի անձնաւորութիւն չէր կարող իր միակ արու զաւակին չը տալ ընտիր կրթութիւն, մասնաւանդ որ նիւթական միջոցների պա-

Պատուութեան մասին խօսք անգամ չէր կարող լինել:

Յանձնելով Աբգարին կարճ ժամանակով Գաբրիէլ Սատիսեանի պանսիօնը, շուտով նրան տեղափոխում են Պետերբուրգ: Այստեղ տասնումէկ տարեկան հասակում, այն է 1860 թուականին, Աբգարը իր մերձաւոր ազգական Մկրտիչ Սանասարեանի խնամքով մտնում է պ. Կարապետ Եզեանի պանսիօնը: Մանուկը շուտով արտայայտում է իր բնական ընդունակութիւնները, իւր աշխոյժ բնաւորութիւնը, վարվուոն հոգին և զբաւում է թէ իւր ընկերների, թէ դասատուների և թէ մանաւանդ պ. Եզեանի համակրութիւնը և դառնում է առաջին աշակերտը պանսիօնում: Չորս տարուց յետոյ պանսիօնը փակում է: Աբգարը տեղափոխւում է մայրաքաղաքի VI-դ գիմնազիոն: Այստեղ նա մնում է ընդամենը երկու տարի: Նշանաւոր բժիշկ Բօտկինը խորհուրդ է տալիս նրան հեռանալ հիւսիսից, որովհետեւ նրա մէջ թոքախտի նշաններ է գտնում: 1866 թուի ամառը Աբգարը վերադառնում է Թիֆլիս նահարած ու դեղնած: Բայց և այնպէս նա կամենում է շարունակել ուսումը և մտնում է առաջին գիմնազիայի եօթներորդ դասարանը: Մի տարուց յետոյ աւարտելով ուսումը, նա ուղևորւում է Պետերբուրգ, հակառակ բժիշկների խորհրդին և մտնում համալսարանի իրաւաբանական ֆակուլտետը:

Սակայն այստեղ նա ուսանում է ընդամենը մի տարի: Նրա հոգին ձգտում է դէպի տւելի լուսաւոր երկրներ: Նա գնում է Գերմանիա և սկսում է Լայպցիգում լսել նշանաւոր պրօֆեսսորների դասախօսութիւնները փիլիսոփայական գիտութիւնների մասին մինչև 1872 թուականը: Այնուհետեւ նա վերադառնում է Թիֆլիս: Բայց նախ քան որևէ պաշտօնի ձեռնարկելը, գնում է Պետերբուրգ և ուսումնասիրում քորժնական ֆինանսագիտութիւն, նոյն իսկ հաշուա-

պահուած են: Ապա վերադառնում է Թիֆլիս և անմիջապէս ընտրուում է տեղական առևտրական բանկի գինեկտոր 24 տարեկան հասակում:

Այդ ժամանակից ահա սկսւում է Աբգար Յովհաննիսեանի գործունէութիւնը:

Երիտասարդը, կենսախինդ, օժտուած բնական բազմակողմանի ձիրքերով, նախանձելի արտաքինով, սրախօս և սրամիտ, զուարճախօս և ուրախ սեղանակից, բարի և առատաձեռն ընկեր, նա միանգամից գրաւում է ընկերական շրջանների ուշադրութիւնը և դառնում Կովկասի մայրաքաղաքի բոլոր շրջանների և ազգութիւնների համար ցանկալի հիւր: Կեանքն ուրախ ժպտում է երջանիկ յատկութիւնների տէր երիտասարդին և լայն բաց է անում իւր դռները նրա առջև: Մտաւոր հարուստ պաշարի հետ Եւրոպայից բերած և գլխաւորապէս իւր հոգուց բղխած արտաքին արժանաւորութիւնները-քաղաքավարութիւնը, սիրալիւր վարմունքը, ուրիշների կարծիքները ուշադիր լսելու պատրաստակամութիւնը և համբերողամտութիւնը գրաւում են ընդհանուր համակրութիւն:

Մենք շեշտում ենք Աբգար Յովհաննիսեանի այս արտաքին յատկութիւնները ոչ առանց պատճառի: Հայ գործիչները, լինեն նրանք խմբագիրներ, հրապարակախօսներ, ուսուցիչներ թէ ինչ, ընդհանուր առմամբ մի յատկութիւն ունեն, որ յամենայն դէպս չեն կարող համակրելի համարուել: Նրանք անուշադիր են դէպի ընկերական կենցաղավարութեան տարրական վախճութեան կանոնները: Իբրև ընկերական շրջանների անդամներ նրանք ձանձրալի են և անտանելի: Նրանք չը գիտեն իրանց պահել հասարակութեան մէջ, Բաւական է, որ մի քալլ հեռանան իրանց նեղ բնից և արդէն անգոր են ինչպէս թւերը կտրուած թռչուններ: Չենք ասում օտարազգիների մէջ, որոնցից այնքան հեռու

են պահում իրանց, այլ նոյն իսկ իրանց հայրենակիցներին շրջանում չը գիտեն պահպանել հասարակ մարդավարութեան կանոնները, եթէ այդ շրջանը նրանց սովորական բարեկամներէց չի բաղկացած: Անհամբեղողամիտ, միակողմանի, զուրկ կանոնաւոր խօսելու և վիճաբանելու ընդունակութիւնից, երբեմն անտեղի կոպիտ, երբեմն մանէկենի պէս լուռ՝ նրանք ողորմելի տպաւորութիւն են անում կողմնակի դիտողի վրայ: Ով գիտէ քաղաքավարի վարուել, վայելուչ հագնուել, մեղմ խօսել—նրանց աչքում «բուրժուա» է, մի բառ, որի իսկական նշանակութիւնը նրանք սխալ են ըմբռնում, քաղաքավարութիւնը շփոթելով բուրժուականութեան հետ:

Այս դէպքում, հարկաւ, մեծ դեր է կատարում ընտանեկան կրթութեան պակասութիւնը: Մեր գործիչները շատ քիչ բացառութեամբ ժողովրդի տգէտ խաւերէց դուրս եկած մարդիկ են: Լաւագոյն դէպքում նրանք կարողանում են զարգացնել իրանց միտքը, իսկ կրթել իրանց բնաւորութիւնը աւելորդ համարում իրանց համար: Ահա ինչու շատ անգամ մի քիչ մտաւոր պաշարի և տարրական զարգացման հետ հանդիպում ես անսահման գոռոզութեան և անբարոյականութեան: Եւ այս ցաւալի թերութիւնը բնականաբար ներգործում է մարդկանց ամբողջ գործունէութեան վրայ: Այս է պատճառը, որ աշակերտը հայ ուսուցչի բերանից լսում է հազար տեսակի անվայել դարձուածներ, ընթերցողը հայ հրապարակախօսի՝ գրուածներին մէջ հանդիպում է ամենակոպիտ փողոցային լիշուկների: Այս է պատճառը, որ հայ մամուլի բանակուիւր հայհոյանք է, հայ քննադատի քննադատութիւնը վերաւորանք, հայ ժողովների վիճաբանութիւնները անձնական երկպառակութիւն:

Բնաւորութեան կրթութիւնը ահագին ազդեցու-

Թիւն ունի մտքի արտադրութիւնների վրայ: Ով ինքն իրան չը գիտէ կրթել, չի կարող ուրիշներին կրթել. ով չը գիտէ իր կրքերը զսպել, չունի իրաւունք ուրիշների կրքերի մասին խօսելու, ով չը գիտէ իրան մարդավարի և վայելուչ պահել, չունի իրաւունք հասարակութեան մէջ դուրս գալու: Կան որոշ օրէնքներ, որոնց արհամարհելը համարուում է տգիտութիւն: Միայն հանճարներին է ներելի խախտել ընդունուած պատշաճաւորութիւնը: Բայց հանճարներն իսկ այնքան սովորական կարգ ու կանոնների դեմ չեն մեղանշում, որչափ մեր հասարակական գաճաճները: Ահա ինչու ներանք սիրելի՝ չեն իրանց սովորական պարապմունքից դուրս, ահա ինչու նրանք ծիծաղ են լարուցանում իրանց համար քիչ թէ շատ անսովոր շրջաններում:

Աբգար Յովհաննիսեանն իւր հոգու տմբողջ կազմով իսկական հայ էր և հայ էլ մնաց մինչև մահ: Իւր ցեղի արժանաւորութիւնների հետ ունէր և, նրա թերութիւնները: Նա չույնպէս հասարակ գերդաստանից էր և չէր կարող պարծենալ իւր նախնիքների տիտղոսներով: Բայց իւր կամքի ուժով և բնական ճաշակի նրբութեամբ կարողացել էր կրթել իւր բնաւորութիւնը, հեռացնել իւր հոգուց ասիական կոպտութիւնը և դառնալ հասարակութեան հաճելի անդամ:

Նա այն սակաւաթիւ հայ գործիչներից էր, որոնք գիտեն, ինչպէս ասում է Ժողովուրդը, «սևեբես» չը մընալ օտարների առաջ: Ոչ ոք չը գիտէր դէպքը պահանջելիս հայ անուան վարկն այնպէս փալլուն ներկայացնել օտարների շրջանում, որպէս նա: Նա ընդունակ էր քչից անգամ օգտուել զարմանալի վարպետութեամբ:

Նրա բնաւորութիւնը լուրջ էր բայց ուրախ: Նրա վիճաբանութեան ձևը նուրբ էր, բայց ազդու և երբեմն թունաւոր: Նա այն անձանցից չէր, որոնք մի տարրական միտք յայտնելու համար խորիմաստ փելի-

սովայի քղամիդ են հազնում և մի հասարակ գաղափար արծարծելիս բառի բուն իմաստով տանջւում են: Ընդհակառակը, նա ընդունակ էր շատ անգամ ամենալուրջ միտքն ամփոփել մի և որևէ կատակի կամ հեգնական դարձուածի մէջ: Նա խօսքի վարպետ էր և ունէր և՛ րոպական հռետորի բոլոր արժանաւորութիւնները: Թիֆլիսի քաղաքային խորհրդարանը, որ կարող է պարծենալ շատախօս իրաւասուններով, իւր աւելի քան եւրեսնամեայ գոյութեան ընթացքում հազիւ թէ ունեցած է Աբգար Յովհաննիսեանի պէս պերճախօս իրաւասու: Նրա սրամիտ դարձուածները բերանից բերան էին անցնում և դառնում ընդհանուրի սեպհականութիւն, ինչպէս յաջող ստեղծագործուած մի բանաստեղծութիւն: Եւ շատ անգամ նրա մի լանկարծակի արտասանած խօսքի մէջ լինում էր աւելի իմաստ, քան մի ուրիշ հռետորի երկար ճառի կամ մի որևէ ժողովականի անվերջ յօդուածում: Այս էր պատճառը, որ նա ամենուրեք ընկերական շրջանի հոգին էր և կենդանութիւնը: Եւ իւր ներկայութեամբ նսեմացնում էր, հակառակ իւր կամքի, իրանից շնորհալիններին անգամ:

Աբգար Յովհաննիսեանը կաբինեթի աշխատաւոր չէր, որ միայն մի օրոշ գործով բաւականանար և իւր բոլոր ուժերը նուիրէր գիտնական կամ զուտ գրականական գործունէութեան: Նա ծնուած էր հասարակական բազմակողմանի գործունէութեան համար: Նա միշտ ձգտում էր դէպի կենդանի գործ: Ահա ինչու լինելով խմբագիր, նա չը դարձաւ լոկ խմբագիր կամ հրապարակախօս, ունենալով գրականական ճաշակ, չը դարձաւ գեղարուեստական գրող: Նա չը դարձաւ եւ սոսկ հայկական գործիչ, որովհետեւ հայ հասարակական կեանքի ասպարէզը նեղ էր նրա հարուստ ուժերի համար: Բայց իւր բոլոր գործողութիւնների մէջ մնաց

հաւատարիմ մի որոշ սկզբունքի. «լինել օգտակար նախ և առաջ իմ ազգին» ահա նրա հաւատամքը, որ և գործադրեց որքան կարող էր:

Արդէն իւր գործունէութեան սկզբում, այն է 1873 թուականին ջերմ փափագը իւր ազգին ծառայելու, արտայայտում է գրականական ասպարիզում: Իւր հաշուով նա հրատարակում է այդ թուականին մի շարք գուտ գրականական և մանկավարժական երկեր, ի միջի այլոց եւ Ռաֆֆիի յայտնի «Փունջը» երկու հատորով, Եիլլերի Վիլհելմ Տէլը» Գ. Բարխուդարեանի թարգմանութեամբ և Ստ. Պալասանեանի «քերականութիւնը մալրենի լեզուի»:

Բայց սոսկ հրատարակչի գործը, հարկաւ, չէր կարող գոհացնել Յովհաննիսեանի նման մի տաղանդաւոր մարդու: Եւ ահա 1876 թուականի յուլիսի մէկից նա ձեռնարկում է մի գործ, որ շատերին այն ժամանակ յանդգնութիւն էր թւում: Նա սկսում է հրատարակել «Հիւսիսափայլից» լետոյ առաջին գրականական հանդէսը «Փորձը» աւելի ևրոպական ուղղութեամբ: «Փորձը» նախ լոյս էր տեսնում երեք ամիսը մի անգամ և ապա երկու տարի անցած դառնում է կատարեալ ամսագիր:

Արդար Յովհաննիսեանին շրջապատում են այն ժամանակուայ բոլոր խոշոր տաղանդաւոր գրականական օյժերը գրեթէ առանց բացառութեան և «Փորձը» յաջողում է կատարելապէս: Իբրեւ գլխաւորապէս գրականական հանդէս «Փորձը» շատ քիչ է զբաղւում աւուրեալ հարցերով, բայց սրա փոխարէն տալիս է հայ գրականութեանը մի շարք խոշոր գրականական թէ ինքնուրոյն և թէ թարգմանական գործեր: Այնտեղ են տպագրւում Պաօշեանցի, Ծերենցի և Պարոնեանի երկերը և Շէքսպիրի ու Զիլլերի մի քանի գործերը Գ. Բարխուդարեանի թարգմանութեամբ, Ստ. Պալասանեանի (Գրիչ) քննադատական լուրջ յօդուածները:

«Փորձ»ի հրատարակութիւնից մի տարի առաջ Աբգարը ամուսնացած է լինում օր. Դարիա Քեթիսուհեանի հետ, որ հարուստ օթիտի հետ բերում է և իւր ընտիր ընտանեկան կրթութիւնը և հայ կնոջ լաւագոյն յատկութիւնները: Երիտասարդ զոյգը բաց է անում իւր հիւրասէր և հարուստ տան դռները հայ գրականական աշխատաւորների համար առանց հայեացքների և ուղղութիւնների խտրութեան: Դա առաջին և վերջին գրականական սալօնն է լինում հայերի մէջ, ուր մտքերը շփուում են և ուր խօսակցութեան և հետաքրքրութեան առանցքը լինում է հայ գրականութեան բարգաւաճումը:

Ոմանք իրանց միտքը կրթում և զգացումները ներբացնում են այդ միակ հայկական սալօնում: Հարկաւ, շրջանի կենդրոնը և ոգին լինում է ինքը Աբգար Յովհաննիսեանը, որ իւր քաղաքագէտ վարուողութեան շնորհով կարողանում է տարբեր ուղղութիւնների տէր մարդկանց մէջ հաշտութիւն պահպանել և ստիպել նրանց ծառայելու մի ընդհանուր բարոյական շահի— հայ գրականութեան զարգացման գաղափարին:

«Փորձ»ը հայերի մէջ առաջին պարբերական հանդէսն էր, որ զգաց հայ գրողի աշխատանքը վարձատրելու պարտականութիւնը և իրագործեց: «Փորձ»-ին աշխատակցողները վարձատրւում էին և այս է պատճառներից մէկը, որ նրա մէջ ամեն մի անցորդի խակ մտքի արտադրութիւններին տեղ չէր տրւում:

Դժբաղտաբար, կարճ ժամանակում ամբողջ հայութեանը սիրելի դարձած հարուստ ամսագիրը հրատարակուեց ընդամենը 5 տարի: 1881 թուականին «Փորձ»ը դադարեց: Պատճառը ոչ այնքան բաժանորդների սակաւութիւնն էր— «Փորձ»ը դադարելիս ունէր մօտ 700 բաժանորդ— որքան ծախսերի շատութիւնը: Սկսելով լայն ծաւալով, Աբգար Յովհաննիսեանը իւր բնաւորու-

Թեան շնորհով չի կարողանում ծախսերը կրճատել։ մինչդեռ կրած դէֆիցիտը արդէն զգալի է դառնում նրա դրամական վիճակի համար։

«Փորձ»-ը դադարում է, բայց խմբագրի հոգին անհանգիստ է։ Նա չի կարող ապրել առանց գրականական գործունէութեան։ Քաղաքային խորհրդարանի եռանդուն իրաւասուն, ընդունակ ֆինանսական գործիչը, գրեթէ բոլոր հայ ընկերութիւնների անդամն ու նախագահը, ներսիսեան դպրանոցի հոգաբարձուն, քաղաքային մի քանի յանձնաժողովների անդամն ու նախագահը, չը նայելով իւր բարդ գործունէութեան, ձգտում է դէպի գրականութիւն։ Եւ ահա «Փորձ»-ի դադարումից մի տարի անցած իրաւունք է ստանում հրատարակելու «Արձագանք» շաբաթաթերթը։ Նորից հայ գրականութեան ընտիր ոյժերը շրջապատում են Արգար Յովհաննիսեանին, նորից նրա հիւրընկալ դըռները բացւում են նրանց առաջ։

«Փորձ»-ում Արգար Յովհաննիսեանը կատարում էր գրեթէ բացառապէս խմբագրողի դեր։ Քննում էր, քննադատում էր և ուղղում ամսագրի մէջ տպուող երկերը։ Իբրեւ գրականական ընտիր ճաշակի տէր նա ցուցմունքներ էր անում հեղինակներին և շեշտում նրանց երկերի գեղարուեստական թերութիւնները։ Նա էսթետիկ էր և գիտէր ըմբռնել իրան ներկայացրուած վէպերի, բանաստեղծութիւնների մէջ գեղեցիկը և խորշել գոեհիկից և կոպիտից։ Այս դէպքում նա իւր ժամանակակից հայ խմբագիրների մէջ մրցակից չունէր։

Իբրեւ հրապարակախօս Արգար Յովհաննիսեանը ասպարէզ է գալիս իսկապէս «Արձագանք»-ի սկզբնաւորութիւնից սկսած։

«Արձագանքի» այն ժամանակուայ աշխատակիցները, որ «Փորձի» աշխատակիցներն էին, շաբաթաթերթում գրելու նախապատրաստութիւն չունէին։ Սովորած լի-

նելով երկար մտաճողութեան, նրանց համար դժուար էր շուտափոխութիւն արձարծել օրուայ անցողիկ խնդիրներ և հասարակական հրատապ դէպքերը քննադատել: Միայն Ալէքսանդր Երիցեան էր, որ արագ գրելու և մի շաբաթաթերթի համար կարեւոր աջակիցը լինելու ձիրքն ունէր: Ուստի մի առ ժամանակ մինչև շաբաթաթերթի խմբագրութեան կազմի փոխուելը, մինչև նոր և թարմ ոյժերի երևան գալը Աբգար Յովհաննիսեանը ստիպուած էր շաբաթաթերթի հրապարակախօսական բաժնի ամբողջ ծանրութիւնն իւր վրայ ընդունել աշակցութեամբ Երիցեանի և Յարոյի:

Սակայն շուտով պարզուեց, որ խմբագիրն անհամեմատ աւելի սրամիտ ֆելիետօնիստ է, քան վարվռուուն հրապարակախօս: Արգարե, հայ մամուլը մինչև այդ ժամանակ չէր ունեցել և այժմ էլ չունի Մախլասի պէս սրամիտ ֆելիետօնիստ: Նա գրում էր ոչ կոպիտ ձևով, չէր յարձակում, այլ քննադատում էր, չէր հայհոյում, այլ խայթում էր: Եւ նրա խայթոցները թունալի էր և կսկիծ առաջացնող: Հակառակորդը կատաղում էր ու փրփրում Մախլասին կարգալիս, մի տողին պատասխանում էր հարիւր տողով, գոռում էր, հայհոյում, դարձեալ չէր հանգստանում, որովհետեւ ստացած հարուածը սուր էր լինում: Մախլասը գրում էր Սվիվթի սառնասրտութեամբ և այս էր, որ կատաղեցնում էր նրա հակառակորդներին և վերջի վերջոյ թուլացնում:

Նոյն թոյնը բղխում էր Աբգար Յովհաննիսեանի եւ հրապարակախօսական յօդուածներից: Նա քիչ էր գրում, բայց գրում էր բաւական ազդու: Նրա ոճը քաղաքավարի էր, մեղմ, բայց ոչ ճապաղ: Նա քիչ էր լափշտակում, բայց երբ լափշտակում էր, գիտէր և լափեղտակել, Իսկ երբ կատաղում էր, գիտէր արդէն կատաղել ինչպէս տղամարդ: Բաւական է լինել նրա «Հայոց ազգի կատա-

դի թշնամին» վերնագրով յօդուածներէ շարքը, որոնք ուղղուած էին հայ վաճառականներէ այն մեծամասնութեան դէմ, որ յանուն իւր գրպանի ամենուրեք ապականում է իւր ազգի անունը, կանգ չառնելով ոչ մի աններելի միջոցի առջև: Լինելով ինքը վաճառականներէց իսկ ընտրուած գիրեկտօր Թիֆլիսի փոխադարձ վարկի ընկերութեան, նա յանդգնութիւն ունեցաւ ձեռնոց շարտել իւր ընտրողներէ երեսին և կանչեց նրանց բարոյական դատի: Ճշմարիտ է, այդ յօդուածների առաջին շարքը պատկանում էին «Արձագանքի» այն ժամանակւայ երիտասարդ աշխատակիցներից մէկին, որ ոչինչ կապ չունէր վաճառականների հետ, բայց չէ որ «Արձագանքի» խմբագիրը Յովհաննիսեանն էր և իւր կամքով էր տեղ տալիս իւր շաբաթաթերթում յարձակումներին. չէ որ յետոյ ինքը ասպարէզ եկաւ իւր ամբողջ ստորագրութեամբ:

Սկսուեց կատաղի ընդդիմադրութիւն: Այն բոլոր անձինք, որոնք իրանց խիղճը մաքուր չէին զգում, որոնք իրաւ իրանց ազգի վերաբերմամբ բարոյական ապականիչներ էին, ոտքի կանգնեցին միահամուռ: Գամեցան տապալել Աբգար Յովհաննիսեանին: Ասլականիչներէց մէկը շարադրել էր մի վերին աստիճանի անգրագէտ բօշիւր, որ չը քամահրեց ուրիշների գրպանից նոր դուրս բերած ձեռով դիպչել համարձակ խմբագրի անձնական, նոյն իսկ ընտանեկան պատուին:

Բայց Աբգար Յովհաննիսեանին յուսահատեցնելը հեշտ չէր: Տեսնելով ազգային ցեցերի ամօթահար լինելը, նա թողեց հրապարակաստական ձեւը և սկսեց ֆելիետօններով ծաղակոծել նրանց: Կատաղութիւնն աւելի սաստկացաւ: Վերջապէս, անգոր հակառակորդները տեսնելով, որ գրչով նրա դէմ ոչինչ չեն կարող անել, վճռեցին այլ կերպ իրանց ոխը հանել: Դրա համար ընտրեցին այն միակ միջոցը, որին ընդունակ էին

տալ նրան նիւթական հարուած: Շուտով պիտի տեղի ունենային Աբգարի ընտրութիւնները իբրեւ դիրեկտորի: Հակառակորդները խօսք մի արին նրան սեւացնելու: Բայց այս էլ չը յաջողուեց: Աբգար Յովհաննիսեանի վարկը շատ մեծ էր Թիֆլիսում: Նրա տապալելը հեշտ չէր: Վերջապէս, հակառակորդները յաղթահարուած լետ քաշուեցին կռուի ասպարիզից, վախենալով այն էլ կորցնել, ինչ որ ունէին:

«Արձազանքը» շարունակում էր պահպանել «Փորձի» սկզբունքը՝ գրականական աշխատաւորներին վարձատրելու և պահեց մինչև վերջը: Երբ Բաֆֆին հեռացաւ «Մշակից և մի քանի տարի լռելուց յետոյ նորից սկսեց գրել այս անգամ «Արձազանք»ում, Աբգար Յովհաննիսեանի նիւթական վիճակն արդէն քայքայուած էր: Նա չուներ միջոց իւր ուզածի չափ վարձատրելու հեղինակաւոր վիպասանին, բայց և այնպէս նշանակեց աւելի տողավարձ, քան երբեք ստացել էր Բաֆֆին:

Աբգար Յովհաննիսեանի վարվուուն բնաւորութիւնը սիրում էր փոփոխութիւններ: Նա «Արձազանք» շաբաթաթերթը դարձրեց պատկերազարդ և դարձեալ ահագին նիւթական վնաս ունեցաւ: Ապա թողլտուութիւն ստացաւ օրաթերթ դարձնելու և 1891 թուականից սկսեց լոյս ընծայել շաբաթը երեք անգամ:

Բայց բաւական է «Արձազանքի» մասին: Թողնենք խօսքը ուրիշներին և դառնանք Աբգար Յովհաննիսեանին:

Իբրեւ հասարակական գործիչ Աբգար Յովհաննիսեանը ռուսահայերի մէջ չուներ նախորդը, չունի առաջիկա և յաջորդը իւր անգուգական աշխուժութեամբ, եռանդով և վարած պաշտօնների քանակութեամբ ու բազմատեսակութեամբ:

Երեք անգամ նա ընտրուել է պատգամաւոր Վեհափառ Հայրապետների ընտրութիւններին, երկու ան-

գամ Թիֆլիսի թեմից, մի անգամ Բրուսայի և Եգիպտոսի հայերի կողմից:

Նա երկու անգամ ներկայ է եղել Արևելագետների համաշխարհային ժողովներին Ստոկհոլմում և Միլանում:

Նա տասնուվեց տարի շարունակ վարել է Ներսիսեան հոգևոր դպրանոցի հոգաբարձուի պաշտոն, միշտ գլխավոր ղեկավարողի դերը կատարելով: Նա եղել է հոգաբարձու և խնամակալ Դալիանեան օրիորդաց դպրոցի երկար տարիներ և մի տարի միայն Յովնանեան ուսումնարանի:

Մօտ քսան տարի նա եղել է Թիֆլիսի քաղաքային խորհրդարանի իրաւասու՝ մասնակցելով քաղաքի բոլոր ֆինանսական խնդիրներում և, վերջապէս, հիւանդութեան պատճառով հրաժարուել է պաշտոնից:

Նա եղել է Թիֆլիսի Հայոց Հրատարակչական ընկերութեան վարչութեան անդրանիկ նախագահը:

Կից այս բոլոր պաշտօններին և իւր խմբագրական ծանր աշխատութիւններին, Աբգար Յովհաննիսեանը ունեցել է և ուրիշ ոչ պակաս օգտաւէտ պարապմունքներ: Ութսունական թուականների վերջերին նա գերմանացի Արտուր Լայստի աշխատակցութեամբ սկսում է գերմաներէն լեզուով Լայպցիգում հրատարակել լայտնի «Armenische Bibliothek»-ը, որի նպատակն էր Գերմանիային ծանօթացնել հայ վիպասանութեան և հայ բանաստեղծութեան հետ: Տասնումէկ հատորներ հրատարակելով, որոնց մէջ մտել են Պատկանեանի, Բաքմի, Պաշտանցի ընտիր երկերը, Աբգար Յովհաննիսեանը մտադիր էր թարգմանել ու հրատարակել նոր հեղինակներից ևս, բայց նիւթականի պակասութիւնը խափանեց նրա մտադրութիւնը: Այնուհետև նա երբեմն պարապում էր թարգմանութեամբ հայերէնից ֆրանսերէն և առանձին գրքովկով հրատարակել է Բաքմի «Խառփուշը» և «Բերբե-Մարբանին»:

Ձը նախելով այդքան պաշտօններին և այդքան աշխատութեան, Աբգար Յովհաննիսեանը հիւրասիրում էր և աջակցում Գովկաս եկող յայտնի և րոպացի ճանապարհորդներին և գիտնականներին: Անգլիացի Գօնբեր և Դիլլօն, Ֆրանսիացի Չանտր, գերմանացի Ռօրբախ ու Փինկ գիտնականները, Թիֆլիսից հեռացել են քաղցր տպաւորութեան տակ, շնորհիւ Աբգար Յովհաննիսեանի: Եւ բոլորը իրանց գրուածների մէջ վկայում են հայ գործչի և րոպական կրթութիւնը, զարգացումը, լեզուագիտութիւնը, սրամտութիւնը և հիւրընկալութիւնը: Իւր անձնաւորութեամբ նա անգիտակցաբար նպաստել է հայ անուանը և վարկին օտարների աչքում: Իսկ այս մի այնպիսի ծառայութիւն է, որին շատ քչերն են ընդունակ:

Վերջերս Աբգար Յովհաննիսեանը հրատարակում էր Փինկի գերմաներէն «Հանդէս հայագիտութեան» անունով պարբերական հանդէսը: Նա պատրաստում էր հայկական ուսանողների ֆրանսերէն թարգմանութիւնը բացատրութիւններով, բայց վաղահաս մահը չը թողեց նրան՝ այդ գործը լրացնելու:

Նա իսկապէս ժամանակակից լուսաւորւած մարդ էր և բազմակողմանի զարգացած: Երեւակայեցէք ձեզ, որ ժամանակակից բնական գիտութիւններին ծանօթ, կենսաբան, աշխարհային կեանքի բոլոր հաճութեանքը վայելելու միջոց ունեցող մարդը գիտէր աղօթել ինչպէս մի նահապետական քրիստոնեայ: Նա հաւատ ունէր: Եւ այս հաւատն էր, որ նրան պահպանում էր չափազանցութիւններից և ոյժ էր տալիս նրան գթադատութիւնների ժամանակ չընկճելու: 1889 թուականին էր, եթէ չենք մոռացել, երբ նա երկու օրուայ ընթացքում կորցրեց իւր երեք արու զաւակներից երկուսին—Լևոնիկին և Գրիգորիկին: Նրա բոլոր բարեկամներն ու ծանօթ-

ները հիանում էին տեսնելով, թէ զգայուն հայրը, որ պաշտում էր իւր զաւակներին, որպիսի հերոսութեամբ է կրում իւր անասելի վիշտը: Դժբաղդութեան ամենասոսկալի վայրկեաններին անգամ նա չէր կարցնում իւր հաստատակամութիւնը և խելքի արթնութիւնը: Իբրեւ քաղաքակիրթ մարդ՝ իւր վշտով ուրիշներին չը ձանձրացնելու համար նա միշտ ժպտում էր, իւր ցաւերն ու հոգսերը թազցնելով սրտի խորքում:

Աբգար Յովհաննիսեանը իբրեւ էսթէթիկ և գեղարուեստասէր, հարկաւ, չէր կարող հեռու մնալ եւ հայ թատրոնից: Նա սիրում էր հայ թատրոնը, բայց սիրում էր ալն չափով, որչափ այդ թատրոնը կարողանում էր գեղարուեստի հետ հաշտ ապրել: Հայ թատրոնի ամենափայլուն ժամանակամիջոցին, այն է եօթանասնական թուականների վերջերին և ութսունականների սկզբին Աբգար Յովհաննիսեանը իշխ. Բէհրուդեանի և իշխ. Ամատունու հետ ամենաեռանդուն մասնակցութիւն ունէր թատրոնական գործերում: Պետրոս Ադամեանը մասամբ նրան էր պարտական իւր մտաւոր զարգացումը: Անուանի գերասանը Աբգարի խորհրդով և աջակցութեամբ սկսեց ուսումնասիրել ևրոպական կլասիկ գրուածները, որոնց թւում եւ Եէքսպիրի երկերը: Թիֆլիս գալիս Ադամեանը գաղափար անգամ չուներ Եէքսպիրի մասին: Պատմում են, որ նա առաջին անգամ կարդալով Համլետը, չի ըմբռնում նրա իմաստը և հերոսին անուանում է ապուշ, այդ այն հերոսին, որի վրայ ապագայում այնպէս սիրահարուեց փայլուն գերասանը: Նոյնպիսի բարերար ազդեցութիւն ունեցել է Աբգար Յովհաննիսեանը Ադամեանի ժամանակակից եւ միւս բեմական աշխատաւորների վրայ: Պակաս չի օգնել նա եւ հայ թարգմանական ռեպերտուարին: Նա ունի ֆրանսերէնից թարգմանած մի շարք պիէսներ, որոնցից մի քանիսն այժմ էլ ներկայացւում են: Բացի

բարոյականից, Աբգար Յովհաննիսեանը նիւթապէս էլ աջակցել է բեմին, շատ անգամ ունեւոր գերասաններին օգնելով փողով:

Իւր բազմակողմանի ձիրքերի շնորհով էր, որ Աբգար Յովհաննիսեանը բացի հայերից վայելում էր եւ օտարազգիների յարգանքը: Գերմանական կրթութեան շնորհիւ, նա գերմանացի էր գերմանացու հետ, ֆրանսիական բնաւորութեան շնորհով նա ֆրանսիացի էր ֆրանսիացու հետ և իւրաքանչիւրը նրան վերաբերում էր ինչպէս իւր հայրենակցին: Ֆրանսերէն և գերմաներէն լեզուներին նա տիրում էր կատարելապէս: Ռուսերէն խօսում ու գրում էր ինչպէս բուն ռուս: Նա գիտէր եւ իտալերէն, որ սովորեց մի երկու շաբաթուայ ընթացքում, երբ հռչակաւոր իտալական ողբերգակ Ռոսսին Թիֆլիսումն էր: Կարճ միջոցում Ռոսսին այնպէս սիրեց Աբգարին, որ այնուհետև նրան անուանում էր բարեկամ: Աբգար Յովհաննիսեանը վերջին ժամանակները ուսանում էր անգլիերէն և արդէն բաւական սովորել էր գրել ու կարգալու համար:

Տեղական լեզուներից գիտէր վրացերէն և նրա քրախօսութիւնները յաճախ կրկնւում էին վրաց շրջաններում:

Իւր այս յատկութիւնների շնորհով էր, որ Աբգար Յովհաննիսեանը բոլոր փառայեղ բազմամարդ և արիստոկրատ հանդէսներում միաձայն ընտրւում էր կառավարիչ: Այդ պաշտօնը նրան վաղուց էր ձանձրացրել և շատ հանդէսներից հրաժարւում էր որպէս զի ստիպուած չը լինի այս կատարելու:

Երջանկալիշատակ Աղէքսանդր Երրորդ Կայսրը Թիֆլիս ժամանելիս Աբգար Յովհաննիսեանը քաղաքի երեք ընտրեալներից մէկն էր Նորին Մեծութեանը քաղաքի կողմից արժանավայել ընդունելութիւն ցոյց տալու համար:

Վերջին չորս-հինգ տարիները նա, անողոք հիւանդութեան պատճառով, բոլորովին հեռացել էր հասարակական գործերից և վարում էր միայն Թիֆլիսի փոխադարձ վարկի ընկերութեան կառավարչի պաշտօնը։ Արդէն նա մեռած էր և ինքն էլ զգում էր իւր ստալուտ մահը։ Այլ ևս չքացել էր նրա վարվուուն դէմքից մշտական ուրախ ժպիտը։ Մաշուել էր, ընկճուել, դէմքը կրում էր հողի գոյն, շրջում էր ինչպէս ուրուական, իւր բարեկամների ցաւակցութիւնը զարթեցնելով։

Նրան չօգնեց ոչ մի բժշկութիւն։ Գնաց մի քանի անգամ արտասահման, վերադարձաւ աւելի տկարացած։ Նա կամեցաւ վերջին փորձն անել և նորից ողջորոնեց արտասահման։ Բայց կէս ճանապարհին մահը բռնեց նրան Սև ծովի ափին, Բաթում քաղաքում։

Առաջ ենք բերում նրա կեանքի վերջին ըոպէսների նկարագրութիւնը, բժիշկ Լևոն Տիգրանեանի, որ ուղեկցում էր հանգուցեալին արտասահման։ Ահա բժշկի անպաճովճ, բայց սրտաշարժ խօսքերը։

Ապրիլի 14-ին, առաւօտեան գնացքով ուղևորեցինք Թիֆլիսից դէպի Բաթում։ Այդ ճանապարհորդութիւնը համեմատաբար յաջող անցաւ։ Հետեւեալ առաւօտ մենք երկուսով կառքով զբօսնում էինք ծովափին և մեծ մասամբ կառքով կանգնած էինք մնում այս ու այն տեղ։ Սա աշխատում էի երկար չը խօսել նրա հետ, որովհետև նա այնքան թոյլ էր, որ խօսելը նրան դժւարութիւն էր պատճառում։ Գտնելով Բաթումի գեղեցիկ բնութեան մէջ և նայելով անսահման ու խաղաղ ծովի հորիզոնին, Արգարն ասեց. որքա՜ն ազատ եմ շնչում այստեղ, այս գեղեցիկ եղանակին, ի հարկէ, որ այստեղ ես կարող եմ կազդուրւել։ Երբ կանգնած էին գիմնադիոնի առջև, որ ծովի ափին է, աշակերտները խմբովին երգում էին։ Արգարն ասեց. չինչպէս գեղեցիկ են երգում։ Մենք սպասեցինք մինչև երգի վերջանալը։ Այդ վերջին երաժշտութիւնն էր, որ նա լսում էր։ Նա սիրում էր երաժշտութիւնը։

Ժամի երկուսին մենք վերադարձանք հիւրանոց։ Նա

յոգնած դէմք ունէր, որ սովորական էր նրա համար, սակայն քստ մը հին սովորութեան, մի քանի զւարճախօսութիւններ անկուց յետոյ, եւ առաջարկեցի նրան, կառքում երկար նստելուց յետոյ, պարկել և հանգստանալ: Նա լսեց ինձ: Ժամի երեքին Արգարի ամուսինը և եւ խորհուրդ տւինք նրան չիջնել ճաշարան, այլ նրա համար ճաշն ուղարկել վերև: Տիկնոջ հետ եւ իջայ ճաշարան: Ժամի 3 1/2-ին մենք արդէն կրկին նրա մօտ էինք: Նա հանգիստ պառկած էր: Մօտենալով նրան և տեսնելով որ նրա դէմքը բաւականին զուարթ էր, շոյելով նրան՝ հարցրի կատակի ձևով ու Թիֆլիսի բարբառով «Արգար ջան, քէփուով փունցիս»: Նա բռնելով ձեռքս, սրտանց սեղմելով ու ժպտալով պատասխանեց. «ոչինչ, լաւ եմ»: «Ուրեմն», ասացի, «գնամ իմ սննեակը, հանգստանամ 10 ըոպէ եւ կրկին գամ»:— «Ձէ, մի գնա, ահա պառկիր հենց այստեղ, այս մահճակալի վրայ» ուր նստած էր տիկինը: Սա պառկեցի, բայց չը քնեցի, միայն թեթև մոռացութեան մէջ էի: Չանցաւ մօտ կէս ժամ, յանկարծ լսեցի նրա մահճակալից վայր ընկնելու մի սաստիկ ձայն: Նոյն ըոպէին թռայ տեղիցս: Արդարեւ վայր էր ընկել յատակի վրայ: Նրա աչքերը կիսափակ և անկեանք էին, ամբողջ երեսը և մանաւանդ շուրթերը կապտած, դողում էին, չնչառութիւնը համարեաւ վերջացած էր, թևերը և բուռնքները կծկւած, ցնցմանց մէջ էին, զարկերակը չէր խփում, սիրտը չէր բաղխում: Նա իմ հարցերին և ճշին ոչ մի, ոչ մի պատասխան չը տուեց և երեսի կապտութիւնը վայրկեանապէս սաստկացաւ: Նրա լայնացած սիրտը պայթել էր և այդ էր պատճառը, որ ցնցուելով վայր էր ընկել մահճակալից: Դուրս վազեցի սենեակից, աղաղակով օգնութեան կանչեցի նրա ամուսինը, որ ընդհանուր հիւրասենեակում նամակ էր գրում իր որդուն: Լսելով ձայնս, ներս եկաւ ու տեսնելով իր Արգարին յատակի վրայ, ապշած հարցնում էր, թէ ինչ պատահեց: Ծառաների օգնութեամբ բարձրացրինք մահճակալի վրայ: Նա արդէն վախճանուած էր: Նա այլ եւ չը կար այս աշխարհի համար: Այդ բոլորը կարող էր տեսած լինել ոչ աւելի քան մի ըոպէ: Մի տեղական բժիշկ, որ երևի հիւրանոցումն էր, հինգ ըոպէից յետոյ եկաւ ու նոյնպէս հաստատեց նրա մահը: Երեկոյեան պահին Թիֆլիսից եկաւ Արգարի քոյրը, տիկին Աֆթանդիլեանը, որ մտադիր էր մի քանի օր անցնել մեզ հետ:

Մի երկու ժամից յետոյ Բաթումի հայ հասարակութիւնը

մեզ մօտ էր, յայտնում էր իր ցաւակցութիւնը Արգար Յովհաննիսեանի յանկարծակի և անսպասելի մահուան առթիւ։ Նոյն օրը, այն է ապրիլի 15 ի կէս գիշերին, աջակցութեամբ Բաթումի երիտասարդութեան և հասարակութեան, նրա դիակի հետ ուղևորուեցինք Ղէպլի Թիֆլիս։ Պահելով Արգարի դիակը Թիֆլիսում, նրա բնակարանում, ինչպէս յայտնի է լրագրորէնէրից, ապրիլի 20 ին նրա մարմինը յանձնուեց հողին, Վանքէրակում. անձրեւը տեղում էր, կասեո, մեզ հետ երկինքն էլ լալիս էր։»

Արգար Յովհաննիսեանի անուան էլ կը մնալ անջնջելի ազգի մտաւոր կեանքի ապագայ պատմութեան մէջ։